

«Particions antigues y modernes així de temps de moros com de après». La conflictivitat pel repartiment de les magres aigües de la séquia d'Alèdua

Rafael Bosch López*
Historiador

Resum

Aquest article fa una anàlisi i una síntesi de part de la ingent producció jurídica produïda per donar solució als conflictes que esclataven sovint per la distribució i la gestió de l'escassa aigua de la séquia d'Alèdua entre els usuaris sobirans i jussans del sistema, basant-nos, sobretot, en la sèrie documental dipositada a l'Arxiu Municipal d'Alginet (AMA).

Paraules clau: Séquia d'Alèdua, Riu Magre, Alginet, Marquesat de Llombai, Massalet, sentències arbitral, conflictes.

Abstract

This article makes an analysis and synthesis part of the vast legal production to solve the conflicts than often erupted in the distribution and management of scarce water in the Aledua's irrigation ditch, among up users and down users of system, based on however, in the documentary series deposited in the Municipal Archive of Alginet (A.M.A.).

Keywords: Aledua's Irrigation Ditch, Magre River, Alginet village, Marquis of Llombai, Massalet village, Referee Sentences, Conflicts.

Tot sistema hidràulic té un punt de captació d'aigua, que en el cas dels sistemes de derivació fluvial es tradueix en un assut. L'assut de la séquia d'Alèdua està situat en la ratlla dels termes de l'antic poble d'Alèdua i de Reial de Montroi, a 100 metres sobre el nivell del mar, en un punt on el llit del riu Magre s'encaixa entre murs de roca. Actualment, dit assut és de formigó, construït en la primera meitat del segle xx, i substituï els antics assuts de terra, llenya i herba, que,

* Llicenciat en Història i Màster en Patrimoni Cultural per la Universitat de València. Actualment treballa com a administrador del Centre Arrupe de la Companyia de Jesús, València (administrador@centroarupe.com).

Rebut: 10 de febrer de 2011. Avaluació: 4 d'agost de 2011. Versió definitiva: 12 de desembre de 2011.

si bé eren fàcilment agranats per les revingudes del riu, la seua reconstrucció no suposava una despesa massa onerosa per a les fràgils economies locals.

L'aigua entrava a la séquia pel marge esquerre del riu Magre, a través de les goles o portells naturals del Cérvol, de les Tisores, del Llop, d'Alèdua i d'altres menors, que recollien l'aigua no retinguda per l'assut de la séquia de Llombai, situat a uns pocs metres riu amunt, que alimentava la séquia de Llombai, la qual discorria pel marge dret del riu. La proximitat d'ambdós assuts era l'origen dels greus conflictes entre els diferents usuaris del riu, ja que qualsevol modificació que es fes a l'assut de Llombai, amb l'objectiu de disposar de més recursos hídrics, afectava immediatament el volum d'aigua que podia entrar a la séquia d'Alèdua.

L'existència d'aquest doble assut, segons la bibliografia que ha estudiat aquest sistema hidràulic, caldria situar-la cronològicament a partir de l'any 1573 i es mantingué fins a l'any 1613 quan l'assut de la séquia d'Alèdua fou destruït pels regants del Marquesat de Llombai, encara que després fou reconstruït, com queda palés en un plànol inclòs en un procés davant de l'Audiència de València de 1720 (Ardit 2004: 315-325). No obstant això, dels documents judicials sobre la séquia d'Alèdua que es conserven a l'Arxiu Municipal d'Alginet es pot concloure que abans de 1573 ja hi existia el doble assut: «[...] els de Alginet podran restanyar lo seu çut ab glevs de terra, llenya i brosa [...]»¹ això l'any 1372, així com «[...] prenen e han acostumat prendre e traure (els de Llombai i Catadau) en lo llur pus alt açut tota la aygua [...]»² de l'any 1402.

L'origen de la séquia d'Alèdua i del seu assut és difícil situar-lo cronològicament per la manca de fonts escrites, però la toponímia, el traçat del canal i l'estructura de poblament que se'n beneficiava —regava les hortes de cinc alqueries: Alèdua, Alfarb, Catadau, Massalet i Alginet— deixen pocs dubtes per atribuir-li un origen andalusí. El sistema fou aprofitat pels cristians en el procés de colonització encetat arran de la conquesta de 1238 del Regne de València, com queda palés en la visió dels propis usuaris medievals del sistema, els quals, durant els processos judicials, sempre n'invocaven l'origen andalusí: «[...] los quals trenchs foren feyts antigament en temps de moros en la roca [...]», així com «[...] particions antigues y modernes així de temps de moros com de après [...]»³.

L'accés a recursos hídrics estables era l'única via possible per assegurar-ne la pervivència de les noves comunitats cristianes camperoles. Aconseguir el control i una correcta distribució de dits recursos es va convertir en el cavall de batalla entre els usuaris que compartien un mateix sistema hidràulic. Ben aviat, es van constituir comunitats de regants per a la defensa i l'administració dels drets d'accés a l'aigua.

En els grans sistemes hidràulics, com el de l'Horta de València o el de la Séquia del Rei, les comunitats de regants eren autònomes, és a dir, la unitat administrativa i jurisdiccional fonamental en els assumptes del rec, i per això tenien precedència sobre les jurisdiccions dels pobles pels quals passaven les séquies. Però en els sistemes més menuts, com és el cas de la séquia d'Alèdua, el control de l'administració requeria en mans dels Consells Municipals, els jurats dels quals es constituïen en els representants dels regants i dipositaris dels documents referits al rec que calia conservar per acreditar els drets sobre l'aigua.

1. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Sentència arbitral de Alginet ab Lombay... 6.1/5. s/f. Caixa 492.

2. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Sentència arbitral de Alginet ab Lombay... 6.1/5. s/f. Caixa 492.

3. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Sentència arbitral de Alginet ab Lombay... 6.1/5. s/f. Caixa 492.

En el cas de la vila d'Alginet, situada a l'extrem final de la séquia d'Alèdua, assegurar-ne la correcta distribució de l'aigua era un punt essencial perquè era l'únic accés a tant preuat recurs, ja que a tot el terme no hi ha documentada cap altra font natural que pogués sostenir la creació d'àrees d'irrigació. Per aquest motiu, el Consell Municipal va tenir molta cura en la conservació de totes les sentències i els registres que acreditaven els drets sobre l'aigua de la séquia d'Alèdua. Actualment és una de les sèries documentals més completa i antiga que es conserva a l'Arxiu Municipal, la major part són còpies autenticades dels documents originals que van inserint-se en els processos posteriors com a prova documental.

A través de dites còpies tenim el procés complet més antic conegut que correspon a l'any 1372 i gairebé tots els successius. És cridaner que dels tres quarts primers del segle XIV no es conserve cap document ni registre; encara que potser es respectaren els usos i costums no escrits per la gestió de la séquia i la distribució de l'aigua, o també que els documents s'hagen perdut pels continus canvis en la titularitat senyorial dels diferents llocs.

Aquesta avinentesa, la manca de documents al llarg del segle XIV, comuna a tots els pobles que reguen de la séquia d'Alèdua, va permetre al governador i cronista del Marquesat de Llombai l'any 1756, dir que «[...] Y sin embargo de su primitiva construcción la llaman hoy Zequia de Alginete; por haver esta Villa adquirido el riego de esta Zequia por metad con los del Marquesado dese el año mil trescientos setenta y dos, en fuerza de un laudo o sentencia arbitral, que se concordó en un pleyto, que empezó en el año mil trescientos sesenta y nueve, para que les dejasen alargar la Zequia hasta introducirla en el término de Alginete [...]» (Benlloch 1756: 29-32). Segons Benlloch, la séquia d'Alèdua no arribà al terme de la vila d'Alginet fins a l'any 1369 i, per tant, no formava part del sistema original i no tenia dret a l'aigua. Però això, evidentment, no era cert. En l'actualitat les referències documentals més antigues que es coneixen sobre el repartiment de l'aigua de la séquia d'Alèdua, corresponents als anys 1316 i 1321, tenen com a protagonista principal la vila d'Alginet (Beltran i López 2006: 46-47), i recullen una sentència sobre el repartiment de l'aigua de la séquia entre l'antic llogarret de Massalet i la Universitat d'Alginet.

Les sentències arbitrals: la ferma de drets

Com ja s'ha vist, al llarg del segle XIV trobem un gran buit documental sobre la distribució i el control de l'aigua de la séquia d'Alèdua, però aquesta situació es va invertir radicalment a partir del darrer quart del segle, possiblement relacionada amb l'adveniment d'un nou senyor d'Alginet, Jaume Escrivà, l'any 1363, per casament amb Mateua de Montcada, senyora d'Alginet per dotació matrimonial feta per son pare (Beltran i López 2006: 43-44), fet que coincidiria amb la remissió de la virulència dels episodis de la pesta, situació que va permetre un major increment demogràfic i consegüentment una major necessitat de noves terres per atendre'l.

Tanmateix, Jaume Escrivà, juntament amb Berenguer Fabra, el qual es convertí l'any 1369 en el nou senyor d'Alèdua, havien arrendat el terç-delme del rei de dit llogarret. Aquesta relació personal té una força capital per entendre tota l'activitat legislativa immediatament posterior, ja que, possiblement, per respondre a alguns atacs per part dels senyors de Llombai i de

Catadau, regants sobirans, signaren un acord de distribució de l'aigua entre el llogarret d'Alèdua i la universitat d'Alginet, poc abans de l'any 1369.

El procés i la sentència de 1372

L'any 1369, el senyor de Llombai, Ramon Castellà, i el senyor de Catadau, Berenguer Joan, denuncien l'acord signat entre Escrivà i Fabra, al·legant que aquestos no tenien dret a treure aigua del riu perquè ells «[...] prenen e han acostumat pendre e traure del dit riu, en lo llur pus alt açut tota la aygua que discorre per lo dit riu [...]», així com que les goles o portells per on discorria l'aigua que nodria la séquia d'Alèdua només havien d'estar oberts durant les revingudes del riu per evitar danys en la séquia de Llombai. Escrivà i Fabra replicaren, en la requesta i ferma de dret, que «[...] los quals trenchs o portells foren feyts antigament en temps de moros en la roca [...]» i per això «[...] de molt de temps etiam de quaranta anys en sa possessio de haver detenir e acostumat detenir e possehir huberts o corribles e descorrents de la aygua del dit riu vers Aledua per obs derregar e de fer molre los molins e altres necessitats dels dits llocs [...]» i, per tant, «[...] lo dit tancament del dit portell los de dit lloch de Lombay fasien amagadament ab glevs, pedres e terra [...]»,⁴ era un acte delictiu que vulnerava el dret a l'aigua dels llocs d'Alginet i Alèdua.

Una vegada acabada la instrucció del procés, el 19 de març de 1372 es va dictar sentència, la qual contenia cinc disposicions:

1^a En per tots temps no sia fet ni puixa ser feyt nengun examplament y creiximent manualment, ministerial, o, artificial en algun dels dits portells e en el alveo del dit Riu, pera que nenguna cequia puixa tirar més o major multitud de aygua que ara es. 2^a Als dits senyors de Lombay e Catadau e habitador [...] es permes tota vegada e quant se voldran tancar e cloure e tenir tancats e closes ab glevs e terra tan solament e segons que fa enrere es acostumat aquells dits tres portells o portellets que son entre la dita çut, o, gola, o, boca de la dita cequia de Lombay [...] tro a la dita gola del Servo exclusive sens algun embarch, inquietació e contrast [...]. 3ª Dit lloch de Lombay hauran segons mes y menys minva o fretura de aygua de llur cequia a obs derregar mes e major que los senyors e hereters habitants dels dits llocs de Aledua e de Alginet. La qual minva sia a coneixença de dos vells de Alfarb quant que se esdevindra en tal cas lo cequier de Lombay puixa requerir [...] tancar lo dit portell appellat Major alias gola de Llop per un dia artificial ço es, de sol a sol tan solament per cascun mes que durara la dita secada o fretura de aygua e no pus avant e si no troba los dits cequiers [...] lo cequier de Lombay puixa cloure e tancar dit portell, tan solament en lo dit dia. 4ª Els senyors e habitants de Alginet e Aledua poden restanyar lo seu çut ab glevs de terra, llenya e brossa, sense embarch, inquietació.⁵

Però aquest primer èxit ben aviat es veurà afectat per la negativa dels habitants i senyors de la Foia de Llombai d'acatar la disposició primera de la sentència, i per això els senyors i habitants d'Alginet i Alèdua, a la darrera de l'any 1372, denunciaren que s'havia eixamplat la gola i l'assut de la séquia de Llombai i per tant entrava menys aigua a la séquia d'Alèdua de

4. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Sentència arbitral de Alginet ab Lombay... 6.1/5. s/f. Caixa 492.

5. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Sentència arbitral de Alginet ab Lombay... 6.1/5. s/f. Caixa 492.

la que corresponia, en la mesura que de tres files d'aigua, 2,5 files entraven en la séquia de Llombai i 0,5 files entraven en la séquia d'Alèdua, quan la proporció hauria d'haver estat d'1,5 files per cadascuna de les séquies.⁶

El procés i la sentència de 1373

A la darrerria de 1372, s'inicia un nou procés amb motiu de la visura feta a la séquia de Llombai, on es comprovà que l'havien eixamplada artificialment. En la seua defensa, els regants de Llombai assenyalaren que la sentència de 1372 no indicava ni la fondària ni l'amplària que havia de tenir la séquia de Llombai, «[...] que en la dita sentència arbitral no es estada donada forma certa quant haje de ample la dita sequia de Lombay ni quant de pregonea o fondo e perço se possen en seguir diverses questions entre les dites parts [...]»,⁷ però els regants d'Alginet contestaren que l'amplària sí que havia estat donada, «[...] que la dita sequia no puga ser eixamplada del dit tormo en sus ço es de una Creu que les dites parts havien feta en la peña davant lo dit tormo apart de la montanya, de la qual creu del dit tormo tro a la creu de la dita peña es dotze pams medits de mig de la dita creu tro a l'altra [...]»,⁸ així com que els regants de Llombai aprofitaven quan feien l'escurada o neteja de la séquia per eixamplar-la i aprofundir-la cada vegada més.

Vistes les al·legacions i les proves presentades per les parts, el 9 de febrer de 1373 es dictava la sentència, en el sentit que calia fer un nou *livellament* de la séquia de Llombai i el seu assut al llarg del mes de març d'aquest mateix any, perquè la séquia de Llombai «[...] tira mes o major aygua que correspon [...]»,⁹ perjudicant l'arribada d'aigua a l'assut d'Alèdua, situat uns metres riu avall. Finalment, els treballs de fitament s'iniciaren el 4 d'abril, davant la presència dels jutges, del notari, d'un mestre en les arts del *livellament*, d'un picapedrer i dels regants d'Alginet, d'Alèdua i d'Alfarb. Els regants de Llombai optaren per no assistir-hi com a mesura de protesta perquè consideraven que no era justa la sentència arbitral dictada.

El fitament es féu amb grans cantals de pedra amb símbols gravats a pic, afermats amb argamassa i reble per evitar que es pogueren moure o ser arrossegats en les revingudes del riu Magre. En total es col·locaren cinc fites a partir de les goles del Cérvol i de les Tisores, és a dir, els primers portells naturals més apropats a l'assut de Llombai, per on discorria l'aigua que nodria l'assut d'Alèdua. La primera fita tenia gravada una creu llatina; la segona fita, que era doble, una creu de Sant Bertomeu; la tercera, la creu de Sant Antoni; la quarta fita, un cercle, i la darrera una àncora. La distància entre elles, mesurada a partir del símbol gravat, era donada en pams i dits, mesures que es recollien en el document.¹⁰

Encara que els regants de Llombai no van acceptar de bon grat el treball fet en un principi, sembla que finalment s'avingueren a acceptar les disposicions d'ambdues sentències arbitrals, perquè no es produïxen nous conflictes sobre aquesta qüestió fins a l'any 1447.

6. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Procés contra el Duc de Gandia. 6.1/6, 168 anv. Caixa 492.

7. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Procés contra el Duc de Gandia. 6.1/6, 44 anv. Caixa 492.

8. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Procés contra el Duc de Gandia. 6.1/6, 45 anv. Caixa 492.

9. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Procés contra el Duc de Gandia. 6.1/6, 45 rev. Caixa 492.

10. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Procés contra el Duc de Gandia. 6.1/6, 68 anv. Caixa 492.

Però les sentències de 1372-1373 deixaren encara alguns serrells solts que es feren més evidents a partir de l'any 1390 amb el canvi de titularitat senyorial d'Alèdua. Ara el joc fou a tres bandes: Jaume Escrivà per Alginet, Ramon Castellà per Llombai i Catadau i Thoda de Centelles, com a representant del seu marit Eimerich, per Alèdua i Alfarb.¹¹ Les relacions cordials entre els senyors d'Alginet i d'Alèdua es trencaren i s'enrairiren, sobretot a partir de l'any 1401, coincidint amb un any de sequera, que conclourà en el procés i sentència de l'any 1402 sobre les tandes de repartiment de l'aigua en temps de sequera.

El procés i la sentència de 1402

El conflicte va esclatar quan el senyor d'Alginet va interposar demanda, davant de la Cort de la Governació de València, contra les altres dues parts perquè no deixaven entrar al sequier d'Alginet a la foia de Llombai, per veure si algú hi regava a la nit i també perquè el senyor d'Alèdua deixava fer parades als moliners del seu terme durant la nit, impedit el reg de l'horta d'Alginet en el seu torn.

El torns de repartiment de l'aigua, abans de la sentència de 1402, devien funcionar de forma consuetudinària, és a dir, sobre normes no escrites i això, possiblement, des dels primers temps de la conquesta. Segons les tandes, a Alginet li tocava regar a la nit, «[...] ço es, del sol post tro al jorn [...]»¹² i, per tant, l'actitud de la gent de la Foia de Llombai alterava allò acostumat.

Després del procediment, el subdelegat de la Governació de València, Arnau de Vila Arnau, va dictar sentència el dia 31 de maig de 1402, en què es reconeixia els drets de reg d'Alginet afermats l'any 1372, el fitament de 1373 i, a més, disposicions sobre el repartiment de l'aigua, que ara quedava definitivament fixat per escrit. Les disposicions aprovades eren: «[...] los moliners dels molins del dit noble mossen Aymerich de Centelles [...] no puguen ni deven esser fetes derivacions algunes, bassades, parades o represes daygua per la nit [...]», «[...] La dita aygua es partida en aquesta forma eo quel loch de Aledua pren sis dies la dita aygua, Cathadaur un dia e Alfarp dos dies atenent que enapres lo dit loch de Alginet segons es dret ha la dita aygua les nits [...]», «[...] La forma de dita cequia, lo dit noble mossen Aymerich fara als habitants en los dits loch de Aledua, Cathadaur e Alfarp tomar reformes la dita cequia de comensaments de lur terme tro al dit açut, lo qual fonaments hagen ha reforma any y tot lo mes de maig¹³ [...]».

La gestió de la séquia: les funcions del sequier

La figura del sequier fou una peça clau per assegurar el correcte funcionament de la séquia d'Alèdua i fer complir les disposicions establertes en les diferents sentències arbitrals.

El Consell Municipal nomenava cada any el sequier, al qual se li assignava un sou fix per a tot l'any. L'home designat jurava el càrrec sobre els quatre Evangelis, s'oferia a portar-se fidel-

11. Segons apareix en la relació nominal dels participants.

12. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Sentència arbitral de Alginet ab Lombay... 6.1/5. s/f. Caixa 492.

13. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Sentència arbitral de Alginet ab Lombay... 6.1/5. s/f. Caixa 492.

ment i legal en el seu treball, donar a cadascú allò que fóra seu i castigar amb pena pecuniària aquell que contravengués els estatuts, les sentències i les escriptures.¹⁴

Els drets i les obligacions del sequier d'Alginet es van anar definint en les successives sentències arbitrals dictades, especialment la del 31 de maig de 1402, la qual disposava que «[...] el dit cequier del loch de Alginet puga anar cequia amunt tro al dit açut així de nit com de dia y veure e reconèixer si de la dita aygua rega de nit algu [...]», així com «[...] puga desfer totes les dites bassades, parades o represes daygua a la dita cequia sens embarch [...]».¹⁵ A més, també era l'encarregat de reparar l'assut en cas de destrucció per les revingudes del riu, així com d'assegurar-se d'obrir i tancar els portells segons major o menor volum d'aigua, com quedava establert en la sentència de 1372: «[...] lo cequier de Lombay puixa requerir lo cequier de Alginet de tenir e haver tancat lo dit portell [...]».¹⁶

Per altra part, la séquia també necessitava de treballs més regulars, com la neteja o escurada del caixer per mantenir-ne l'operativitat. Però l'escurada, que s'havia de fer tots els mesos de maig, era un moment crític per al funcionament de la séquia, ja que calia tallar l'aigua i, si no es feia ràpidament, els perjudicis podien ser molts, i més si això coincidia en un període de sequera, com va ocórrer els anys 1588 i 1695. El sequier d'Alginet no tan sols s'encarregava de fer l'escurada de la séquia dintre del seu terme, sinó que també estava facultat per visurar, amb l'ajuda d'observadors experts de l'Horta de València, l'escurada de la séquia fins a l'assut. I si no estava conforme amb el treball fet, podia denunciar-ho i assenyalar els jornals necessaris perquè es fera segons dret. Aquest fou el motiu d'un plet l'any 1588, ja que el sequier d'Alginet va establir que es necessitaven 200 jornals per fer un bon treball i el Marqués de Llombai es va negar a pagar-los perquè, segons ell, l'escurada s'havia fet bé i les deficiències observades eren per causes naturals: «[...] cada vegada que lo riu ve solt y acostuma arruinar la dita cequia i això es publich y notori y així es ver [...] y que les broses creixen més en el estiu [...]».¹⁷

També relacionat amb el tema de l'escurada i altres treballs relacionats amb les funcions del sequier, el 12 de juny de 1495¹⁸ es dictava una sentència arbitral per solucionar el conflicte entre el senyor de Carlet, en Gaspar de Castellví, i les universitats de Carlet, Benimodo i Massalet, per una part, i el senyor d'Alginet, En Galceran Bou, i la universitat d'Alginet per un altre, sobre la partició de l'aigua entre la séquia de Massalet i la séquia d'Alginet. Així es té que «[...] l'escurada de la cequia en avall fins lo terme de Massalet toca al señor y vassalls de la dita vila de Alginet [...] i que el sequier d'Alginet [...] podrà executar lo orde de rech y que furten la aygua en les tandes de dita vila despachant lletra dirigida al justicia y jurats del loch de Masalet [...]», i, finalment, que «[...] los cequiers de Masalet y Alginet tindran clau y porta de la caseta¹⁹ fabricada sobre cequia de Alginet y de Masalet y que guarda los partidors [...]».²⁰

14. Se sap que, almenys des del segle XVII, el càrrec es va desdoblar en dos, el sequier de la Séquia Mare de Dalt i el sequier de la de Baix.

15. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Sentència arbitral de Alginet ab Lombay... 6.1/5. s/f. Caixa 492.

16. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Sentència arbitral de Alginet ab Lombay... 6.1/5. s/f. Caixa 492.

17. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Procés contra el Duc de Gandia. Doc. 6.1/6. 56 anv. Caixa 492.

18. Aquest conflicte tindrà una reedició l'any 1665, en què fan referència a aquesta sentència, ja que no se n'ha conservat cap còpia.

19. La caseta de Massalet sembla que pogué ser construïda l'any 1495 per impedir l'accés als partidors de les séquies i així assegurar-ne les tandes. Els mateixos usuaris de la caseta, l'any 1665, es veien obligats a reconèixer que no sabien qui l'havia «fabricada».

20. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Processos contra Carlet. 1663-1697. s/f. Caixa 493.

En el cas que el sequier d'Alginet observés qualsevol actuació contrària a les disposicions de les sentències dictades, tenia l'obligació, com hem vist en el cas de Massalet, de despatxar una queixa escrita adreçada al justícia i jurats dels diferents pobles amb l'objectiu que identificaren l'infractor i poder cobrar la pena pecuniària establerta. Però solia ocórrer que dita queixa no fóra atesa, bé perquè deien que no coneixien l'infractor o senzillament no contestaven, i llavors el sequier tenia la facultat de presentar-se personalment en el poble en qüestió, normalment acompanyat d'altres homes armats, i procedir a l'embargament de béns suficients, en qualsevol casa del poble, que es venien en pública subhasta per cobrir el total de la pena imposada:

[...] el dit cequier de Alginet en tots temps a aquells que han contravengut lo dit capitol donat en la sentència antiga sobre la dita aygua tragué penyores de les cases dels habitants dels dits lochs, manilles de dones, ballestes, besties, flaçades, gonelles e altra roba [...] y que feu publicament y en lo dit loch de Alginet també ha fet vendre dites penyores a los que passaven per dit loch [...].²¹

Aquests embargaments aixecaren moltes bombolles i apareixen recurrentment en tots els plets, malgrat que s'intenta la seua supressió, sobretot pel que fa als llocs de la Foia de Llombai, on la població morisca, primer, i després convertida al cristianisme, era la víctima propiciatòria per a aquestes «razzies». En tot cas, Alginet sempre al·legava que el sequier ho havia fet des que es tenia memòria i així sembla que havia estat.

Per altra part, el sequier d'Alginet també tenia al seu càrrec els braçals que distribuïen l'aigua de la séquia Mare pel terme, i per això s'encarregava de repartir i cobrar el sequiatge entre els regants, per pagar les despeses de manteniment de la infraestructura, així com imposar multes a aquells que feien ús de l'aigua quan no els tocava.

La vulneració dels drets reconeguts: la conflictivitat a partir del segle XVI

Des de l'any 1495 la conflictivitat sembla minorar significativament. Només es té constància d'un procés l'any 1503 contra Massalet per qüestions menors al voltant de la reparació del partidori d'ambdues séquies.

L'aparent absència de conflictes entre les parts es va estendre fins al primer terç del segle XVI, possiblement per la greu situació social i política que es va viure en aquest període amb la revolta de les Germanies, la qual no deixava marge per a altres qüestions. A més, durant aquest període es va produir el canvi en la titularitat en la propietat de les senyories que regaven de la séquia d'Alèdua. L'any 1494, Joan de Borja comprà la titularitat de la Foia de Llombai a la família dels Centelles (Ardit 2004: 28-37) i l'any 1509, Geroni de Cabanyelles, aleshores Governador de València, comprà la senyoria d'Alginet a la família Bou (Beltran i López 2006: 47-48).

21. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Procés contra el Duc de Gandia. 6.1/6, 80 anv./ rev. Caixa 492.

El xoc d'interessos d'ambdues poderoses famílies,²² immerses en una cursa per obtenir majors rendes de les seues propietats mitjançant l'expansió de les terres irrigades, tindrà com a conseqüència un increment de la conflictivitat, especialment intensa al llarg del segle XVI, encara que tindrà reedicions en els segles posteriors, com després s'assenyalarà.

El primer enfrontament es pot datar l'any 1539,²³ quan Francesc de Borja, primer marquès de Llombai, interposà demanda davant la Reial Audiència de València contra el tandeig establert en la sentència de 1402, ja que la dita sentència era nul·la i anul·lable perquè el trellat o còpia de la sentència treta de la Governació no era autèntica, i això perquè no hi havia estat enregistrada ni fermada; a més, no s'havia pogut determinar l'existència d'Arnau de Vila Arnau, qui havia dictat la sentència, ni tampoc s'havia provat l'existència dels senyors enfrontats en aqueix moment. La conseqüència d'això era que l'actuació del sequier d'Alginet, en les seues funcions de vigilar el compliment de les tandes i l'extracció de penyores, en cas de contravenir les disposicions de la sentència, no s'ajustava al dret. No obstant això, sentides les dues parts i vistes les proves presentades, l'any 1541 es dictava sentència contrària a les pretensions del marquès de Llombai.

L'any 1553²⁴, Geroni de Vilarrassa i Cabanyelles interposà una demanda davant la Reial Audiència pel sistemàtic incompliment d'un dels capítols de la sentència de 1402, per part del segon marquès de Llombai, Carles de Borja, el qual permetia que els moliners feren parades per la nit, impedit que l'aigua arribara a Alginet. Carles de Borja aprofità per apel·lar la sentència de 1402, confirmada l'any 1541, altre cop sobre la base de la pretesa falta d'antiguitat de la sentència, cosa que els veguers de la Reial Audiència rebutjaren l'any 1556 perquè creien que havia estat perfectament provada la seua autenticitat. L'apel·lació de Carles de Borja va continuar fins al setembre de l'any 1558, quan es va paralitzar per la mort de Carles I. Finalment es va arxivar en els primer mesos de 1559.

Més greu era la manipulació de l'assut i la gola de la séquia de Llombai perquè minorava l'entrada d'aigua a la séquia d'Alèdua, en el sentit que «[...] discorren per dita cequia de Lombay deu files de aygua e per la cequia que va al dit lloch de Alginet tres quarts de una fila de aygua tan solament [...]».²⁵ Per aquest motiu, el 25 de juny de 1573, el senyor d'Alginet presentà de nou un procés davant la Reial Audiència perquè volia que es procedís a la visura de l'assut i la séquia de Llombai i que es fera de nou el seu fitament i el seu *livelament* perquè «[...] com se haja seguit que huy la gola de la dita céquia de Lombay està sense fites e molt mes fonda e ampla de lo que deu e pot [...]»²⁶, el que contravenia la disposició primera de la sentència del 19 de març de 1372: «[...] En per tots temps no sia fet ni puixa ser feyt nengun examplament y creiximent manualment, ministerial, o, artificial [...]»²⁷ i el fitament establert en la sentència de febrer de 1373. La visura es féu el 23 de juliol de 1573 per «[...] lo magnífich Hieronym Mu-

22. Ambdues famílies estaven emparentades perquè Geroni de Cabanyelles s'havia casat amb Leonor de Borja, germana de Francesc de Borja, el primer marquès de Llombai.

23. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Procés contra el Duc de Gandia. 6.1/6. Caixa 492.

24. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Procés contra el Duc de Gandia. 6.1/6. Caixa 492.

25. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Procés contra el Duc de Gandia. 6.1/20. 164 anv. Caixa 492.

26. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Procés contra el Duc de Gandia. 6.1/20. 98 rev. Caixa 492.

27. AMA. Sequiatge. Séquia d'Alèdua. Procés contra el Duc de Gandia. 6.1/20. 98 anv. Caixa 492.

nyos, mestre de les ciències matemàtiques e altres ciències, expert [...]»,²⁸ contractat pel síndic d'Alginet. La sentència, donada l'any 1575, manà fitar de nou la séquia de Llombai segons les mesures establertes en la sentència de 1373. No obstant això, el procés va continuar fins a l'any 1578 perquè el marquès de Llombai va presentar un recurs davant el Consell d'Aragó, encara que sembla que no arribà a prosperar.

Reedicions d'aquest conflicte se'n produïren en el procés de 1644-1663, amb sentència a favor d'Alginet; però sobretot en el procés de 1720-1724 (Ardit 2004: 323-325), amb sentència també favorable a Alginet, quan el marquès de Llombai va aprofitar l'avinentsa que la senyoria d'Alginet havia estat confiscada al comte de Casal per haver donat suport a Carles d'Àustria durant la Guerra de Successió. La jugada no va eixir bé al senyor de la Foia de Llombai perquè el procurador²⁹ designat per fer-se càrrec de la Vila, durant el procés, va presentar la relació de totes les sentències i disposicions des de l'any 1372, que havien estat favorables a la Vila d'Alginet.

El conflictiu segle XVI va encendre els ànims d'ambdues parts, situació que desembocà en l'aparició d'actes violents, que fins al moment no havien existit o almenys no estan documentats en les diligències dels diferents processos. Al juny del 1613 la gent del marquesat de Llombai va destruir l'assut de la séquia d'Alèdua i els d'Alginet no el podien reedificar perquè els ho impedia gent armada «[...] atringerantse en les montanyes vehines del dit açut y tenint alsada una bandera com si estigueren en frontera de enemichs [...]» (Ardit 2004: 320-321). Aquesta violència, a partir d'ara no fou un tema puntual, sinó que en tots els enfrontaments posteriors el recurs de les armes serà constant. L'any 1712: «[...] Mande dar facultad a los dichos cequeros (d'Alginet) por si solos o auxiliados de la Justicia si fuera menester y con la escolta de todos ellos, los hombres de armas que convengan, guarden ditta cequia [...]». I l'any 1713: «[...] Habiéndome informado siniestramente del Marquesado de Lombay, envié la Orden al Lugar de Alginet, para que no salieran de noche, con armas, y siendo los suplicantes como expressan, pueden usar las escopetas para guardar la Cequia [...]». I l'any 1770 «[...] los de Lombay han amenazado a los Cequeros, saliéndoles de noche, embozados, con armas y palos, usando el lenguaje castellano para no poder ser tan conocidos [...]» (Roig Olmedo 1997: 92-187).

L'ordenació administrativa del segle XIX: la creació de la Junta d'Aigües de la séquia d'Alèdua

En el procés d'ordenació i sistematització administrativa mampresa per les instàncies polítiques durant el segle XIX, també es va incloure tot allò que atenia al règim i distribució de les aigües al territori espanyol, i per això es va afavorir la creació de juntes d'aigües dotades amb mecanismes i autoritat suficients per facilitar les relacions entre les parts, a més de donar força de llei a les antigues ordenances que regulaven l'organització mentre les respectives comunitats de regants no acordaren proposar la seua reforma al Ministeri de Foment.

28. AMA. Sequiarge. Séquia d'Alèdua. Procés contra el Duc de Gandia. 6.1/20. 120 anv. Caixa 492.

29. El fiscal del Tribunal de Confiscacions de la ciutat de València.

En aquest context, l'Ajuntament de la vila d'Alginet, el 9 de gener de 1841 (Roig Olmedo 1997: 189-199), va elaborar unes ordenances per regular els seus drets sobre l'aigua de la séquia d'Alèdua. Dites ordenances es van aprovar en sessió de 4 d'abril del mateix any i el 29 d'abril es va constituir, nomenat per l'Ajuntament, el primer tribunal d'aigües compost per un president i quatre vocals, que requerí al sequier que informés als nous regidors de l'estat en el qual es trobava el reg.

Les ordenances de 1841 es van elaborar a partir d'unes antigues ordenances, possiblement compilades a la primeria de segle, on es recollien en set punts tots aquells drets reconeguts per les sentències vistes anteriorment. En el punt primer es recollia el dret a l'aigua de la séquia d'Alèdua que tenia Alginet segons la sentència del 19 de març de 1372, confirmada el 4 d'abril de 1373. En el punt segon, es descriu el fitament de l'assut i dels portells, així com les marques que havien d'assegurar-ne la impossibilitat d'eixamplar o enfonsar el caixer de la séquia de Llombai. En el punt tercer, el nomenament d'un sequier i atribució de les seues competències, segons les sentències de 1372 i 1402. En el punt quart, la impossibilitat de fer parades durant la nit pels moliners del marquesat i la multa en cas de fer-se, com assenyalava la sentència de 1402. En el punt cinqué es recollia el dret a gaudir dels sobrants o escorrims de la séquia per part d'Alginet quan la tanda era a Alfarb, segons les disposicions de la sentència de 1402. El punt sisé feia referència a la distribució de la neteja del caixer de la séquia i de l'assut durant el mes de maig i el dret del sequier d'Alginet de reclamar si no es feia bé, com disposaven les sentències de 1402 i 1495. Finalment, el punt seté recollia la distribució de les tandes en temps de sequera, com s'especificava en la sentència de 1402.

En la nova redacció de les ordenances feta l'any 1841, que constava de 16 articles, en el seu article primer diu que «[...] se restablecen en su antigua fuerza y vigor las antiguas ordenanzas, que hablan del buen uso, régimen, distribución y aprovechamiento de las aguas que libremente corren por el cauce del río, entre los pueblos de Llombay, Catadau, Alfarb, Alginet y Carlet [...]»; en conseqüència, la resta de l'articulat recull les ordenances antigues encara que amb una redacció més clara i concreta. Així mateix, es produeix un lleuger canvi que afecta el sequier en el sentit que el seu nomenament és per dos anys, quan anteriorment es renovava anualment, i per poder entrar en els termes veïns per vigilar el compliment de les disposicions calia que duqués un salconduit signat per l'alcalde d'Alginet.

Però la Junta d'Aigües de la séquia d'Alèdua d'Alginet no va ser reconeguda pels pobles del marquesat com a tribunal competent per a la imposició de multes per contravenir les ordenances a provades, i, per tant, el conflicte va continuar durant la segona meitat del segle XIX, si bé totes les lleis i reials ordres que s'hi anaven promulgant reforçaven el paper de les noves juntes creades, i per això el marge de maniobra dels regants del marquesat s'anava reduint cada vegada més.

Davant aquesta situació, el president de la Junta d'Aigües va elevar instància al governador civil de la província de València, el qual, una vegada vist l'expedient presentat, el 7 d'agost de l'any 1903 acordà que:

1º Que se declare que a la Junta de aguas de Alginet corresponde exclusivamente el conocimiento de las denuncias hechas por el síndico y acequeros por infracción de las ordenanzas, sea cual fuere el término municipal en que la infracción se ha cometido. 2º Que se ordene a los alcaldes de Catadau, Alfarb, Llombay y Carlet

que cuando la citada junta les remita las cédulas de citación para los infractores de las ordenanzas, las notifiquen en debida forma a los interesados. 3º Que el alcalde de Alginet debe practicar el tandeo de aguas cuando lo exijan las necesidades del cultivo y servicio de riegos.

Contra la providència del Governador Civil, els ajuntaments de Llombai, Catadau, Alfarb i Carlet interposaren un recurs d'alçada que va ser desestimat, ja que la providència va ser confirmada pel rei Alfons XIII a petició del director general d'Obres Públiques, el 20 de febrer de 1904. Finalment, les ordenances de 1841 foren impreses el 29 de maig de 1904 i encara estan en vigor.³⁰

Conclusions

L'organització del repartiment de l'aigua del riu Magre que rega les hortes de la Foia de Llombai, de Carlet i d'Alginet ha estat el producte final de gairebé set-cents anys de disposicions judicials que intentaven dirimir els conflictes entre els regants sobirans i els jussans. La gent del Marquesat de Llombai, els regants sobirans, històricament van fer tot el possible perquè el dèbit d'aigua de la séquia de Llombai fos superior al de la séquia d'Alèdua, cosa que perjudicava els interessos d'Alginet, situat a l'extrem final de dita séquia. La defensa d'Alginet va ser recórrer una vegada i una altra a la justícia per protegir els seus drets, perquè si s'hagués perdut l'accés a l'aigua de la séquia d'Alèdua s'hauria arribat, sense cap mena de dubte, a posar en perill la pròpia supervivència del lloc.

Encara que hi ha alguna referència documental dels drets d'Alginet sobre l'aigua de la séquia d'Alèdua des d'una data tan primerenca com 1316, fins a l'any 1372 no s'aconseguí la primera sentència que fixava per escrit una complexa regulació de la distribució de l'aigua del riu Magre, que reconeixia el dret d'Alginet a l'aigua de dita séquia, la qual s'havia de dividir en dues parts iguals entre la séquia de Llombai i la séquia d'Alèdua. Posteriorment, en un termini de trenta anys, s'aconseguien dues sentències més, la de 1373, que fixava per escrit l'amplada i la fondària que havia de tenir la séquia de Llombai, ja que era molt fàcil alterar els portells i la gola de la séquia perquè hi entrara més aigua, en detriment de la séquia d'Alèdua, l'assut de la qual hi estava situat uns quants metres més avall; i la de 1402, que fixava les tandes del reg en temps de minva d'aigua, encara que es reconeixia la preeminència de la séquia de Llombai, per estar situada primer, així com l'autoritat del sequier d'Alginet per recórrer tota la séquia fins a l'assut, per comprovar que ningú contravingués les disposicions contingudes en les sentències, i, en cas d'infracció, elevar queixa i posar la multa corresponent.

Aquest blindatge jurídic fou la peça essencial per a la defensa dels drets d'Alginet davant del posterior desplaçament judicial, especialment intens i dur a partir del segon terç del segle XVI, que coincideix amb l'arribada a la titularitat de les senyories de Llombai i d'Alginet de dues famílies poderoses que buscaven augmentar les seues rendes mitjançant l'augment de les terres irrigades, en un moment de desenvolupament agrari de la Ribera del Xúquer amb la introducció del conreu de la morera.

30. CRA. Ordenanzas de la Acequia de Alèdua. 1904.

Fins al segle XIX, els conflictes entre les parts es dirimien en els tribunals públics de justícia, però a partir de la constitució dels tribunals d'aigües i la promulgació de les ordenances de la comunitat de regants, aquestos conflictes arribaren cada vegada menys a dites instàncies, ja que els tribunals hi podien celebrar judicis, públics i orals, i les seues disposicions, aprovades per majoria absoluta, tenien força de llei, així com les pròpies ordenances.

La major part dels conflictes s'esdevingueren per l'incompliment freqüent de les disposicions recollides en les sentències, per part dels regants del marquesat, els quals gaudien de l'avantatge que els assuts eren al seu territori. Però també hi trobem intents seriosos d'aconseguir la revocació o anul·lació de les sentències que reconeixien els drets d'Alginet. La millor arma davant aquests intents fou tenir una gran cura de l'arxiu i la conservació de les sentències, per part del Consell Municipal, per poder aportar-les en cadascun dels processos encetats i conjurar així qualsevol tipus de dubte sobre la qüestió, i, gràcies a això, una vegada i una altra sempre eren favorables als interessos d'Alginet.

Referències bibliogràfiques

- ARDIT, Manuel (2004). *Creixement econòmic i conflicte social. La Foia de Llombai entre els segles XIII i XIX*. Catarroja-Barcelona: Afers.
- BELTRAN I LÓPEZ, Francesc (2006). «Els béns del senyor d'Alginet segons un inventari de 1550», *Aljannat*, núm. 1, p. 41-57.
- BENLLOCH, FRANCISCO (1756). *Descripción del Marquesado de Lombay y su antigüedad*. València: Universitat de València (2007).
- BISBAL DEL VALLE, Vicente (2005). *La baronia i el marquesat de Llombai. Documents sobre Alèdua, Alfarp, Catadau i Llombai*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- BOSCH LÓPEZ, Rafael (2007). «La infraestructura hidràulica durant el segle XVII. Séquies i molins al terme d'Alginet», *Aljannat*, núm. 2, p. 13-41.
- (2008). «L'horta d'Alginet des de la perspectiva històrica. Aproximació a la seua construcció i evolució». (Treball final de Màster) (inèdit).
- GLICK, Thomas F. (1988). *Regadío y sociedad en la Valencia medieval*. València: Del Cenia al Segura.
- HERMOSILLA PLA, Jorge (dir.) (2002). *La arquitectura del agua en el riu Magre. Alcalans-Marquesat*. València: Generalitat Valenciana.
- ROIG OLMEDO, José (1997). *Retalls història d'Alginet*. Alginet: Ajuntament d'Alginet.